

VODNÍ PTÁCI

NOVÝ ORNITOLOGICKÝ PROGRAM PRO ŠKOLY

Pro školní rok 2015/2016 připravila Ornita nový vzdělávací program pro mateřské, základní a střední školy, ve kterém dětem představí vybrané druhy z čeledi vrubozobých, potápek, veslonohých, brodivých a dalších. Jejich výběr byl připraven tak, aby se posluchači dobře zorientovali v pestré říši vodního ptactva žijícího na území České republiky.

Informace o vodních ptácích jsou doprovázeny ukázkami živých ochočených jedinců. Radost dětí z blízkého setkání a kontaktu s nimi je vždy patrná. Některé druhy ptáků si mohou děti i pohladit, jako husu velkou, kachnu divokou nebo racka chechtavého. Jiné druhy ptáků pak mohou děti sledovat s respektem a jistým odstupem, jako například čápa bílého nebo kormorána velkého.

V minulých letech proběhla ve školách řada tematických ornitologických programů pro školy (Desatero sov, Kam ptáci letí, Predátoři kolem ptačích budek, Ptáci v naší zahradě, Sedmero krkavců atd.) a letošní program „Vodní ptáci“ na celý cyklus volně navazuje. Všechny přednáškové cykly mají jeden společný cíl: seznámit posluchače s druhy ptáků, kteří žijí v našem bezprostředním okolí, strádají, nebo se přizpůsobují vlivům člověka, a pomoci tak dětem získat trochu jiný pohled na zásahy do krajiny, kterými přírodu přetváříme.

Vodní ptáci jsou nepochybně zajímavým tématem pro všechny pozorovatele přírody, protože se s nimi setkáváme na řekách, rybnících a dalších vodních nádržích a tocích po celý rok. V rámci programu „Vodní ptáci“ se děti na přednáškách seznámí s těmi druhy vodních ptáků, které mohou ve svém okolí běžně pozorovat. Přednáška je doplněna zajímavými videi ze života vodního ptactva a ukázkami z jejich života. Aby jména a vzhled těchto druhů ptáků nikdo nezapomněl, na památku si každý posluchač odnese tištěný rozvrh hodin s vyobrazením všech vodních ptáků představených na přednášce. Ani pedagogové nepřijdou zkrátka, protože každá škola dostane několik kusů tištěných encyklopedických plakátů Vodní ptáci a tematický pracovní list, ve kterém si mohou nově nabyté informace o ptactvu s dětmi zopakovat. Díky tomu se žáci naučí rozpoznávat vybrané druhy vodních ptáků, jejich charakteristiky a budou rovněž vědět, kde a jak si mohou výskyt vodních ptáků ve volné přírodě ověřit. Školy mohou po přednášce udělat s dětmi vlastní terénní vycházku, kde budou vodní ptáky pozorovat. Výhodu mají školy ve městech,

kudy protékají větší řeky. V zimě se totiž většina druhů vodních ptáků shromažďuje v větších nezamrzajících toků poté, co jim menší rybníky a říčky zamrznou.

JAK JE TO S VÝSKYTEM VODNÍCH PTÁKŮ V ČR?

Vodní ptáci nejsou taxonomickou skupinou (nejsou to příbuzné druhy), ale jsou skupinou ekologickou, která je tvořena zejména druhy z řádů vrubozobí, potápky, veslonozí, brodiví, dlouhokřídlí a krátkokřídlí. Typické je pro ně přizpůsobení tvaru těla i nohou k plavání či potápění za účelem hledání potravy ve vodě. Mnoho druhů potřebuje k hledání potravy čistou vodu a právě tato skutečnost je pro ně (např. ledňáček nebo potápky) limitující. Některých druhů vodních ptáků u nás naopak mírně přibývá (např. labutí a kormoránů).

Na otázky o stavech vodních ptáků se snaží odpovědět ornitologové, kteří pravidelně provádějí monitoring vodních ptáků. Sledování vodních ptáků patří k hlavním zimním aktivitám většiny terénních ornitologů. V zimním období se k nám totiž přesouvají ze severu a severovýchodu Evropy a Asie některé ptačí druhy, které u nás v jiném ročním období nemůžeme zastihnout. Řada z nich naším územím v tuto dobu jen protahuje, pro jiné druhy je území naší republiky konečným nebo alespoň chvilkovým zimovištěm. Od roku 1966 probíhá v polovině ledna ve většině států Evropy mezinárodní sčítání zimujících vodních ptáků a ČR se účastní této akce hned od samého počátku. Od 35 sčítaných lokalit v roce 1966, tehdy ještě na území celého Československa, se v roce 2007 sčítalo na 630 lokalitách a to jen na území ČR. Mezinárodní sčítání vodních ptáků není samoučelnou aktivitou, i když pro někoho to jistě může být jen pouhá zábava a příjemně strávený pobyt v přírodě. Dlouhodobé sčítání v jednom termínu umožňuje sledovat změny početnosti jednotlivých druhů, lze např. na základě úbytku zimujících ptáků v celé Evropě usuzovat na problémy určitého druhu na hnízdištích, což by jinak mohlo zcela uniknout pozornosti. V posledních několika letech je věnována velká pozornost zejména sledování změn početnosti a distribuce zimujících vodních ptáků v závislosti na měnících se klimatických podmínkách.

Na počtu některých druhů je také vidět charakter zimy v celé Evropě. Když je zima mírná, tak např. počty kachen divokých nebo racků chechtavých a bouřních jsou u nás vyšší, neboť u nás zimují i ti jedinci, kteří normálně zimují jižněji. Když je zima krutá, jsou počty těchto druhů samozřejmě nižší, ale zvedne se např. počet morčáků velkých, kterým zamrzne Baltské moře, kde zimují normálně. V neposlední řadě slouží údaje získané při těchto akcích například k vytipování významných evropských zimovišť a tahových shromaždišť a v mezinárodním kontextu je pak snazší prosadit jejich ochranu.

Sledování vodních ptáků probíhá na všech větších řekách a také na všech nezamrzlých jezerech, zatopených pískovnách, rybnících apod. Právě velké řeky, které protékají mnoha městy, jsou vhodným místem ke sledování vodních ptáků i pro školy. Vodní ptáci se zde často shromažďují ve velkém množství a žáci si zde mohou doplnit výuku a nabyté znalosti z programu Vodní ptáci o praktické terénní pozorování.

Pro velký zájem jsou již všechny termíny programu „Vodní ptáci“ pro letošní školní rok až do konce června obsazené. Zájemci o účast se ještě mohou přihlásit na e-mail: info@ornita.cz pro případ, že by se některý z obsazených termínů uvolnil.

1. Ledňáček říční
(*Alcedo atthis*)
V době hnízdění obývá stojaté i tekoucí vody se svislými břehy. Zde si hrabe až metr dlouhou noru, na jejímž konci je hnízdní komůrka. V čisté a průhledné vodě loví střemhlavým útokem především drobné ryby, ale i koryše a hmyz. Ohrožuje ho ničení a znečištění přirozeného prostředí i nedostatek hnízdních míst.

2. Racek chechtavý (*Larus ridibundus*)
Je jedním z nejnějnějších evropských ptáků. V poslední době však došlo k poklesu jeho početnosti. Hnízdí na rybnících a jezerech, zpravidla v koloniích. Živí se hmyzem, červy, měkkýši i drobnými obratlovci, potravu si zvykl hledat také na skládkách. Zimu tráví u nezamrzajících fek.

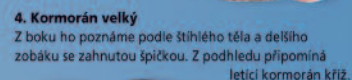
1. Polák chocholačka
V letu ho poznáme od běžnější kachny divoké podle zavalitějšího těla.

2. Kachna divoká
U samce i samice můžeme za letu pozorovat na křídlech kovově modré „zrcátko“.

3. Husa velká
Létá v hejnu často ve formaci do tvaru písmene „V“ či v řadě.

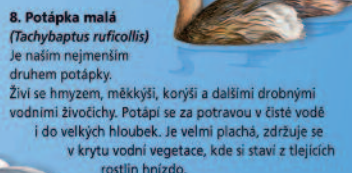
4. Kormorán velký
Z boku ho poznáme podle štíhlého těla a delšího zobáku se zahnutou špičkou. Z pohledu připomíná letící kormorán kříž.

5. Volavka popelavá
V letu ji odlišíme od čápa podle krku zahnutého do tvaru písmene „S“.

8. Potápka malá (*Tachybaptus ruficollis*)
Je našim nejmenším druhem potápky. Živí se hmyzem, měkkýši, koryši a dalšími drobnými vodními živočichy. Potápí se za potravou v čisté vodě i do velkých hloubek. Je velmi plachá, zdržuje se v krytu vodní vegetace, kde si staví z tlejících rostlin hnízdo.

12. Lyska černá (*Fulica atra*)
Žije na stojatých a pomalu tekoucích vodách, kde se živí převážně rostlinnou potravou. Hnízdo v rákosí na březích vod často zakrývá stříškou z listů a buduje k němu chodníček z vody. Mláďata z prvního hnízdění pomáhají rodičům v péči o sourozence z druhého snůšky.

11. Slípka zelenonohá (*Gallinula chloropus*)
Obývá i poměrně malé vodní plochy s čistou vodou. Při plavání stále pocukává ocáskem. Živí se nejrůznějšími semeny, hmyzem, měkkýši apod. U slípky je častá polyandrie (se samičkou se o hnízdo stará více samečků), jsou ale známy i opačné případy.

3. Polák velký (*Aythya ferina*)
Patří mezi často pozorované kachny, nejčastěji se vyskytuje na malých a středně velkých rybnících. Za potravou, kterou tvoří vodní rostliny, koryši, měkkýši a hmyz včetně larev, se potápí do nevelkých hloubek.

4. Polák chocholačka (*Aythya fuligula*)
Původně severský druh kachny, který se rozšířil i do střední Evropy. Stejně jako polák velký se převážně živí měkkýši a dalšími vodními bezobratlými, za kterými se rovněž potápí. Svě jméno dostal podle splyávavé chocholky, kterou mají samci ve svatebním šatu.

6. Kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*)
Zastihneme ho u rybníků i řek. Hnízdí ve velkých koloniích, kde mohou být i stovky párů. Ostrým, na konci zahnutým zobákem loví především ryby, za nimiž se dokáže dobře potápět. Je částečně tažný, u nás se od podzimu do předjaří objevují kormoráni ze severu, kteří mohou působit škody rybářům.

5. Husa velká (*Anser anser*)
U nás hnízdí především v jižních Čechách a na jižní Moravě. Po vyhnízdění vytváří větší hejna. Živí se především rostlinnou potravou. Je to bystrý pták i dobrý hlídač. Páry vytváří na celý život.

7. Kachna divoká (*Anas platyrhynchos*)
Nejznámější a nejběžnější kachna. Obývá stojaté i tekoucí vody, dobře se přizpůsobila i městu. Je nazývána též „břežňáčka“, protože v březnu jako první z našich kachen začíná hnízdit. Živí se rostlinnou i živočišnou potravou (bezobratlými), kterou hledá nejčastěji ve vodě.

9. Volavka popelavá (*Ardea cinerea*)
Volavku lze často pozorovat na polích, kde loví hraboše, a u vod, kde nehybně číhá na ryby a jiné vodní živočichy nebo je loví při brodění. Hnízdí v koloniích na stromech, zpravidla v blízkosti vody.

10. Labuť velká (*Cygnus olor*)
Patří k největším ptákům Evropy a v poslední době je u nás celkem běžná. Vyskytuje se na stojatých i pomalu tekoucích vodách. Živí se zejména vodními rostlinami. V době námluv a hnízdění samec důrazně brání okolí hnízda, v případě potřeby použije na obranu svého území i úder silných křídel.

V roce 2015 vydala: © ORNITA, z. u.
Vedoucí projektu: Veronika Voldřichová
© Text: Mgr. Zuzana Bartáková
Odborná spolupráce: RNDr. Jaroslav Škopek, Ph.D., RNDr. Jan Plesník, CSc.
© Ilustrace: Jan Hošek • Grafický design: Jan Kubeš